

V nedeljo, 2. oktobra, je bila na Teharjah ob 60. obletnici tamkajšnjega komunističnega uničevalnega taborišča 15. žalna slovesnost za pobite. Zbralo se je okrog dva tisoč ljudi, med njimi so bili svojci in sorodniki tistih, ki so "tukaj ali od tukaj naprej izgubili svoje življenje", kot je med mašo rekel škof Anton Stres. Govor glavnega govornika prof. Justina Stanovnika objavljamo v nadaljevanju.

Teharski živi spomin

Dragi prijatelji! Čutim, da moram tako reči vsem, ki ste to nedeljo prišli na ta kraj. Nihče vas ni k temu silil, nobenega dobička ne boste imeli od tega. Neka misel nas je vse pripeljala in zaradi te misli, ki je v vsakem od nas, si pravimo med sabo in jaz sedaj pravim vam: Dragi prijatelji. Posebej seveda pozdravljam tiste, ki so dobili priznanje in listino, v kateri piše, zakaj jim to priznanje pripada. Poglavitno pa je to, kar velja za vse. Vsi smo prišli na ta kraj zato, ker vemo, kaj pomeni.

(Ne)popoln zločin

Letos je minilo šestdeset let od taktakrat, ko so Teharje dobile pomen, ki ga bodo imele v slovenski zgodovini. Šestdeset let je dolga doba in marsikaj se je zgubilo, a poglobitve reči so ostale.

Zgornji del tega taborišča, prve tri barake od tu, kjer smo sedaj, se je napolnil v dveh dneh, zadnji dan maja in prvi dan junija 1945. Napolnili so ga domobrance, vojaki slovenske narodne vojske, in civilisti, ki so se v Vetrinju odločili, da gredo z njimi. Vseh je bilo 4.500 ali nekaj več, zato je bil prostor natrpan. Prvega dne, ko je prišel del II. polka z Rupnikovim bataljonom, še ne, drugega dne, ko so prišli še nekateri bataljoni III., IV. in I. pol-

ka, pa so bile barake in dvorišča med njimi tako polna, da se ni dalo več premikati. V petek, 1. junija, so jih že začeli voziti na morišče. Janez Zdešar, ki mu je treba verjeti, ker je svoje spomine, edini, pisal že leto za temi dogodki, pravi, da se je to potem dogajalo vsako noč dvakrat, enkrat ob 11. uri in potem še enkrat ob 2. uri. Domobrance iz moje doline so odpeljali v nedeljo, 3. junija, ob 11. uri zvečer.

Vsakič je prišlo šest do osem tovrstnikov, vse do 9. junija, ko so jih potrebovali drugod. Vmes so dvakrat odpeljali tudi dekleta in žene, enkrat so jih na slepo ločili petdeset od neke večje skupine, drugič pa so jih, spet petdeset, odbirali na različne načine, tudi tako, da so jih klicali po imenu. Tis-

tih šeststo domobrancev, ki so ostali po prekinitvi 9. junija in ves čas ležali na gramozu med barakama dve in tri, pa so zvozili na morišče po velikem begu v noči med 20. in 21. junijem. Potem so odpeljali še dvakrat: konec junija so odpeljali 150 domobrancev, ki še niso dopolnili osemnajst let, a so nosili uniforme eno leto ali več, potem pa, že po amnestiji, še 50 mladoletnih domobrancev, v glavnem tistih, ki so nekoliko več hodili v šolo. V taborišču samem odnosno v njegovi okolici pa so umorili še tri petnajstletne domobrance. Ker je to bila izjema, jih poznamo po imenu: France Jaklič, Aljoša Basaj in Lojze Lesar. Kakor ste videli, smo morali pogosto rabiti okrogle številke, ker so parti-

zani uničili arhive. Hoteli so, da bi bil zločin, ki so ga naredili, popoln.

Ločitvena črta

V tistih treh mesecih leta 1945, maja, junija in julija, so bili na Teharjah dvoji ljudje: eni so ubijali, drugi so bili ubijani. Med njimi je tekla črta, ki je nobeden ni mogel in ni hotel prestopiti. Oboji, tisti na eni kot tisti na drugi strani, so imeli za sabo neko pot, ki se je tukaj končala in jih za zmerom naredila takšne, kakršni bodo v zgodovini tega naroda, dokler bo obstajal.

Najprej nekaj o tistih, ki so tukaj z rutino, slepo in predano morili. Kakšno pot so prehodili in kakšno Slovenijo so postavili? Pot, ki so jo prehodili, je bila takšna, da po takšni nobeni slovenski ljudje še nikoli niso hodili; in Slovenija, ki so jo postavili, je bila takšna, da v takšni Slovenci še nikoli niso živeli. Do tega časa nismo vedeli, kaj je politični umor. Zdaj pa nas je preplavil. Ni čudno, da so se koordinate sveta porušile. S političnim umorom je prihajal teror. Bilo je tako, da je vsaka noč prinesla nov strah. To je bil fizični strah, s katerim je operirala revolucija. Ko pa so komunistični gverilci ustanovili partijsko državo, je fizični strah začel preraščati v političnega. Tako je

Justin Stanovnik